
Voorjaar 1999 liet een gematigd optimistisch geluid horen over de stand van de Nederlandse vogels. Niet met elke soort gaat het goed, maar in weiden en bij plassen klinkt volop getsjuuk-tsjuuk, getjiftjaf en getwinkeleer.

Marion de Boo

Een tussenstand in de Nederlandse vogelstand

Tijd om de balans op te maken. Hoe gaat het met de Nederlandse vogels? "Dat is een onmogelijke vraag", vindt bioloog Frank Saris. "Je hebt groepen die het goed doen, zoals de roofvogels, maar ook groepen die het slecht doen, zoals de weidevogels. Er zijn nieuwkomers, zoals de nijlgans, maar er dreigen ook soorten uit te sterven, zoals de roerdomp, het woudaapje en de ortolaan. Als je dan de balans opmaakt, kun je door al die stijgende en dalende aantallen ongeveer een rechte lijn trekken: Het aantal soorten is stabiel. Maar daar is weinig mee gezegd."

Saris is sinds twaalf jaar directeur van de particuliere Samenwerkende Organisaties voor Vogelonderzoek in Nederland (SOVON). Zo'n vijftienduizend vrijwilligers lopen als lid van SOVON regelmatig hun vaste rondjes door bossen of velden en tellen in alle vroegte de vogels, zodat een landelijk beeld ontstaat. Dankzij al die jarenlange tellingen weten we nu dat de aalscholverstand in ons land is toegenomen van zo'n 3.500 broedparen in 1950 naar ruim 17.000 nu. (De cijfers zijn actueel dan die in bijgaande tabel). De kuifeend, een nieuwkomer, groeide in diezelfde tijd van ruim 100 naar 10.000 broedparen en de Turkse tortel van bijna niets naar 100.000 broedparen. De havik nam toe van 400 naar

2.000 paren, en de bonte vliegenvanger van 1.000 naar 20.000 paren.

Tegenover die winnaars staan de verliezers. Van de 150.000 paren grutto's (1950) zijn er nog 90.000 over. De veldleeuwenstand nam in diezelfde tijd af van 700.000 naar 120.000 broedparen. De zwarte stern ging van 15.000 naar 1.000 broedparen, de kerkuil van 3.000 naar 1.000. Het korhoen zakte van 1.500 naar 40 broedparen, de grauwe kiekendief van 300 naar 30 broedparen. Over het algemeen geldt dat 'kieskeurige' vogels met een specialistische levenswijze het hardst achteruit gaan, terwijl het de generalisten en 'veelvraten' zoals kraaien en meeuwen juist goed gaat.

Gejodel

Veel vogels zorgen voor extra afwisseling door andere soorten te imiteren. Spreeuwen zijn daar ware meesters in. Saris: "Als de wiewelaar in het voorjaar weer terugkomt, hoor je dat aan de spreeuwen. Zij hebben dat gejodel onderweg al opgepikt en doen het zo mooi na, dat ik er regelmatig invlieg."

Om een goed beeld te krijgen, moet je vogels tellen in het voorjaar, tussen een uur voor zonsopkomst en twee uur na zonsopkomst, en ten minste acht- tot tienmaal terugkomen. De veldwaarnemingen worden thuis op-

gesplitst in territoriumkaartjes per soort. Daarbij moet je bijvoorbeeld weten dat de tjiftjaf, een trekvogel, na zijn terugkeer in maart eerst overal in het bos zingt. Pas vanaf half april strijkt hij neer op een vaste plek. Pas dan mag je zijn territorium intekenen. Saris: "Uit ervaring weet je exact hoe luid elke soort zingt en daaruit leid je de afstand af. Die zwartkop met zijn hele hoge, heldere tonen zit ongeveer twintig meter hier vandaan. Die nachtegaal moet een heel eind verder weg zijn, want die zingt nu eenmaal veel luidder." Op deze manier zijn elk voorjaar vijfduizend vrijwilligers voor SOVON in touw. Daaruit valt bijvoorbeeld de trend van de winterkoning in bossen te bepalen en zo weet men dat deze soort het na enkele strenge winters weer goed doet.

Het tellen van echt grote aantallen vogels vraagt aparte technieken. Saris: "Op een winterdag kunnen tienduizenden ganzen in een terrein zitten. Toch kun je dat tamelijk nauwkeurig bepalen, met een foutenmarge van hooguit vijf à tien procent, en met behulp van een telescoop. Je telt eerst een klein groepje van bijvoorbeeld driehonderd beesten heel nauwkeurig en vervolgens vermenigvuldig je die oppervlakte. Met een telescoop kun je vanuit de

auto heel nauwkeurig tellen zonder de dieren te verstoren.”

Crash

De aantallen vogels zijn ook in kilo's uit te drukken. Hiervoor kreeg SOVON een opdracht van de Koninklijke Luchtmacht.

Saris: “Als er een vogel in de turbine van een F16 komt, kan die een crash maken. Daarbij kunnen doden vallen en elke neergestorte F16 is een schade-post van twintig miljoen.

Daarom heeft de luchtmacht belang bij een goed, actueel waarschuwingssysteem dat steeds meet hoeveel vogels er in de lucht zijn en waar.”

Als eerste stap zijn de SOVON-gegevens van de ganzen in heel Nederland per 'atlasblok' van 5x5 kilometer per maand en per luchtlaag uitgedrukt in kilo's gans. Zo ontstond een 'kilo-kaart', die vooral in het kustgebied en op de grote wateren druk bezet is. Een volgende stap is het model dynamisch te maken, zodat de piloot kan zien wanneer hij verder de zee op moet of juist meer landinwaarts om ontmoetingen met groepen ganzen op trek te verkleinen.

Het tellen mag dan lastig lijken, het interpreteren van de cijfers is nog veel ingewikkelder. Neem bijvoorbeeld de nachtegaal. In de loofbossen aan de binnenduinstrand gaat hij de laatste twintig jaar vooruit, maar verder naar het oosten, in het boerenland waar hij traditioneel thuis hoort, is hij in diezelfde tijd sterk achteruit gegaan. Saris: “Dat is het bekende verhaal. Intensivering van de landbouw, monotonie van het landschap, bestrijdingsmiddelengebruik en verdroging van het landschap, waardoor ook de insecten waarvan de nachtegaal leeft verdwijnen. Gebrek aan broedgelegenheid is het probleem niet - in elk rommelhoekje of bramenbosje kan de nachtegaal

terecht. Zet je de stijgende lijn in de duinen en de dalende lijn in Oost-Nederland tegen elkaar af, dan heet de nachtegaal in Nederland 'stabiel', maar eigenlijk zegt dat niet zo veel.”

Uitgesproken succesvol waren in elk geval de ganzen. Door betere bescherming en beperking van de jacht hebben ze zich spectaculair hersteld. Ook verschillende soorten meeuwen is het heel goed vergaan, al zijn sommige daarvan nu weer op hun retour. Over het algemeen horen de soorten die voorheen sterk werden bejaagd of vervolgd nu tot de winnaars. Ook de roofvogels, zoals buizerd en havik, profiteren van hun wettelijk beschermde status. Ook bosvogels zitten in de plus, alleen al omdat er meer en soortenrijker bos is gekomen. Tuinvogels doen het eveneens goed.

Maar vrijwel alle soorten van het boerenland zijn hard achteruit gegaan, net als de meeste moerasvogels en de weidevogels. In intensief beheerd boerenland blijft voor hen steeds minder levensruimte over. Toch ziet Saris nog wel hoop voor de weidevogelbescherming. Daar waar vrijwilligers nestbeschermers plaatsen, komen er aantoonbaar meer kuikens uit. Dus weidevogelbescherming helpt wel degelijk en steeds meer boeren willen er aan meedoen. Of er ook meer kuikens opgroeien is een andere vraag.”

Databrij

Diverse instanties, waaronder het Natuurplanbureau van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu in Bilthoven, zijn druk bezig indexen te ontwerpen voor de toestand van de Nederlandse natuur. Saris: “Beleidsmakers willen die enorme databrij heel graag han-

teerbaar maken. Maar daarbij worden allerlei politieke keuzes gemaakt. Cruciaal is bijvoorbeeld welk referentiejaar je kiest. In 1990 was de Nederlandse natuur op een dieptepunt. Kies je dat als uitgangspunt, dan gaat het nu stukken beter met de natuur. Maar vergelijk je het met de toestand uit 1950, dan ontstaat een veel somberder beeld. En vergeleken met het jaar 1900 staat onze natuur er zelfs absoluut dramatisch voor. Maar dat willen ambtenaren natuurlijk niet horen, want bewindslieden houden niet van huil- en jammerverhalen. De overheid wil onze cijfers heel graag hebben, en ze vervolgens liefst zelf interpreteren. Maar daarmee kunnen de conclusies over die cijfers gaan verschillen van de wijze waarop wij het zouden samenvatten. De discussie over hoe je natuur- en milieucijfers moet interpreteren is heel actueel.”

Tabel 1. Vogels in Nederland toen en nu

Toegenomen aantal broedparen

	Broedparen rond 1975	Broedparen rond 1995
Buidelmees	1	130
Zwartkopmeeuw	4	250
Nijlgans	40	1.000
Ooievaar	10	225
Raaf	5	100
Grauwe gans	125	1.300
Blauwborst	1.100	6.500
Geoorde fuut	50	275
Aalscholver	3.000	16.000
Roek	12.000	58.000

Afgenomen aantal broedparen

	Broedparen rond 1975	Broedparen rond 1995
Ortolaan	200	1
Woudaapje	125	10
Grauwe gors	1.200	100
Korhoen	400	35
Grote karekiet	1.400	300
Kemphaan	1.500	350
Veldleeuwerik	600.000	150.000
Velduil	150	40
Roerdomp	600	200
Purperreiger	900	300

(Uit NRC-Handelsblad van 10 mei 1999)